

waren ook kloosters, gasthuizen en particulieren in de systematische turfwinning actief. In Friesland zijn ook al vóór de zestiende eeuw vergelijkbare ontwikkelingen te constateren. Zo waren er kloosters die over speciaal aangestelde veenmeesters beschikten onder wiens leiding de turfwinning planmatig aangepakt werd. Op het vlak van de techniek van de vervening was er in het noorden dus ruimschoots kennis aanwezig voor er van enige activiteit in het Veenendaalse sprake was.

Ook op het vlak van de organisatie van de verveningen — de veencompagnie — heeft de Gelderse Vallei niet de schamierfunctie vervuld die Stol graag ziet. In de eerste plaats was de grootschalige commerciële turfwinning geenszins voorbehouden aan het optreden van een veencompagnie. In het noorden van Nederland was het één van de vormen waarop veengebieden in exploitatie werden gebracht. Het konden ook vermogende particulieren of families zijn die het initiatief namen: Van Burmania en het geslacht Van Ewsum zijn daar voorbeelden van. Zij waren reeds actief voorde 'oudste' veencompagnie van Heerenveen in het leven geroepen werd. In de Groningse veengebieden is het vooral de stad Groningen geweest die als vervener is opgetreden. Bovendien kan men zich afvragen of de veencompagnie wel zo bijzonder was. Het was bovenal een manier om aan voldoende kapitaal te komen teneinde de nodige investeringen te kunnen doen, met name waar het ging om de aanleg van een vaarweg. De compagnie als organisatievorm kan men beschouwen als een voorloper van de naamloze vennootschap die in de zestiende en zeventiende eeuw op tal van terreinen van het economisch leven in de Nederlanden voorkwam. In veel gevallen was de veencompagnie niet meer dan een kanaalmaatschappij die wel regels stelde, maar zich met de daadwerkelijke turfwinning nauwelijks bezighield.

Stol legt in zijn conclusies veel nadruk op de zijns inziens centrale rol van Veenendaal tussen Vlaams en Gronings veen. Ik denk dat hij daarbij de neiging heeft gehad de betekenis van dit hoogveengebied nogal te overschatten. Een ernstiger tekortkoming is nog dat hij niet verklaart waarom de Gelderse Vallei aan snee werd gebracht. Hij legt helemaal geen relatie met de laagvenen die tegelijkertijd op enorme schaal in exploitatie waren in Holland en Utrecht, als het ware direct naast de deur. Waarom doen de Utrechtenaren zoveel moeite en investeringen om zo'n relatief klein en moeilijk te bereiken gebied in exploitatie te nemen? Het ging om een oppervlakte van circa 2.000 hectare met een produktie die slechts een fractie vormde van wat in het laagveen geproduceerd werd. Het kan alleen maar lonend geweest zijn omdat er een speciale vraag naar hoogveenturf bestaan moet hebben. Ik had daar graag wat meer over vernomen. Nu lijkt het alsof het laagveen helemaal niet bestond. En dat in Utrecht!

M. A. W. Gerding

R. A. Stradling, *The armada of Flanders. Spanish maritime policy and European war, 1568-1668* (Cambridge: Cambridge university press, 1992, xix +276 blz., £35,-, ISBN 0 521 40534 3).

De materiële, logistieke en strategische aspecten van Spanjes langdurig gevecht om een wereldmacht te blijven zijn in recente jaren sterk in de belangstelling komen te staan door het werk van prominente Engelstalige historici als Geoffrey Parker en Jonathan Israel. In het voetspoor van J. H. Elliott en een groeiend aantal Spaanse historici (met name Alcalá-Zamora and Echevarria Bacigalupe) heeft ook R. A. Stradling reeds diverse malen aan het debat over de achteruitgang van het Spaanse rijk bijgedragen. Met deze monografie over de Vlaamse marine

en kaapvaart biedt hij nu een meer gespecialiseerde studie, die vooral ook voor Nederlandse lezers van belang is.

Tussen 1621 en 1639 ontplooidde Spanje een aanzienlijke macht ter zee, die het in staat stelde troepen direct tussen Spanje en de Zuidelijke Nederlanden te bewegen en grote schade aan de visserij, koopvaardij en marine van de Republiek toe te brengen. Het Vlaamse gedeelte hiervan was gebaseerd op Duinkerke, dat door de fortificaties van Mardijk lange tijd effectief beschermd werd (de vestingstad werd pas in 1646 door Frankrijk ingenomen). Het karakteristieke van deze vloot bestond uit zijn gemengde samenstelling en agressief optreden. Voor vlootoperaties werden de weinige gespecialiseerde marineschepen aangevuld met particuliere schepen, terwijl daarnaast de kaapvaart geweldige proporties aannam; beide elementen waren een integraal deel van de Spaanse maritieme strategie. De Duinkerker kapers met hun ongeëvenaarde fregatten werden een schrikbeeld voor de vissers en zeelieden van de Republiek en waren rond 1630 zo succesvol, dat zij inspiratie hadden voor de *guerre de course* theoretici van de laat-negentiende eeuw.

In opzet mag Stradlings boek met Bruijns recent verschenen synthese over de marine van de Republiek vergeleken worden. Naast een chronologisch overzicht van de opkomst, 'bloei', en het verval van de Vlaamse marine en kaperij in de context van de Europese politiek van het Spaanse rijk (het 'Spanish System', zoals Stradling dat in navolging van Brightwell graag noemt), biedt het een thematische discussie van bemanningen en schepen; organisatie, personeel en financiën; en, tenslotte, de kaapvaart. Het zwaartepunt bij Stradling ligt echter veel meer — ongeveer twee-derde van de tekst — op de algemene politieke, strategische en operationele ontwikkelingen, waarvoor hij over vele jaren een welhaast uitputtend archiefonderzoek verricht heeft.

Ongeveer de helft van dit chronologische deel van het boek behandelt de verreweg belangrijkste periode 1621-1640; daarnaast is er een voor het merendeel op secundaire literatuur gebaseerde 'proloog' (1568-1621), veertig bladzijden over de periode van verval (1640-1659), en een korte 'epiloog'. Mijns inziens hadden zowel de hoofdperiode als de thematische hoofdstukken meer ruimte verdiend; verscheidene onderdelen zijn nu niet voldoende uit de verf gekomen. In eerste instantie, en paradoxaal, betreft dat het ruimste kader van de Spaanse politiek, strategie en financiële draagkracht. Hoewel het waar mag zijn, dat Olivares geobserveerd was door de taak de Republiek te vernietigen (96: 'overwhelming the Dutch rebels, and casting down their heretic pride'), had hij een groot aantal andere verplichtingen. Spanje was, zoals dat nu in navolging van Paul Kennedy heet, een acuut voorbeeld van 'imperial overstretch' en voor een juiste beoordeling van het Vlaamse front moet het gehele beeld beschikbaar zijn.

Hoewel Stradling gedetailleerde aandacht aan Olivares' plannen en aan de *arbitrios del mar* (adviezen), die daaraan ten grondslag lagen, besteedt, worden de grote campagnes zelden in meer dan grote lijnen geschetst. De slag bij Duinkerke op 18 februari 1639 wordt in het geheel niet vermeld en de beslissende ontmoeting tussen Tromp en Oquendo (curieus, in het register voor On- en Op-) bij de Duins, de culminatie van zoveel eerdere ontwikkelingen, wordt in enkele woorden afgedaan. Noch de slag zelf, noch zijn enorme repercussies, worden in de beoordeling meegenomen. Logistieke aspecten en Duinkerke zelf komen al evenmin uit de verf. De enorme kaperwinsten maakten de bouw van een rijk stadhuis mogelijk (225), maar de dynamiek en ontwikkeling van deze opmerkelijke maritieme basis als haven en als stad blijven grotendeels in het duister gehuld.

Opmerkelijk ook is dat Stradling—behalve De Boers *Tromp en de Duinkerkers*—geen enkele Nederlandse bron gebruikt heeft (zie ook de misspelling van Nederlandse woorden en namen als 'Coompagnie', 'buiz' en 'Hejn'). Niet alleen ontbreekt daardoor een gehele dimensie in de

beoordeling van het optreden en de invloed van de Vlaamse vloot, maar ook zouden recente studies over de kaapvaart en bemanningsproblemen hem nieuwe inzichten hebben verschaft en zijn thematische hoofdstukken hebben versterkt. In het bijzonder de officieren en zeelieden van marine en kaapvaart vormden een onmisbaar en uitzonderlijk belangrijk element in Spanjes zeemacht. De terechtgestelde onderbevelhebber van admiraal Homa (1640) wordt niet eens met name genoemd. Vanuit een Nederlands, en meer nog Vlaams, perspectief is het bepaald niet zonder belang de bewijzen van een sterke lokale zeevarende traditie naar voren te halen.

The Armada of Flanders is een interessante synthese, die echter zeker niet in alle opzichten het laatste woord biedt. Dikwijls meer verhalend dan analyserend, plaatst het de Vlaamse vloot ook te weinig in het grote kader van Spanjes wanhopig gevecht tegen de ineenstorting van zijn wereldrijk — of de politiek van Philips II de grootste schuld aan de overspannen expansie van dat rijk droeg, is natuurlijk weer een andere kwestie, die Stradling overigens best had mogen aansnijden. Deze vraag zou dan hebben kunnen voeren tot een beredeneerd eindoordeel over de Vlaamse vloot en diens betekenis: een conclusie, die nu helaas ontbreekt.

F. J. A. Broeze

N. Wickenden, *C. J. Vossius and the humanist concept of history* (Respublica literaria neerlandica VIII; Assen: Van Gorcum, 1993, xxix + 251 blz., f59,90, ISBN 90 232 2573 2).

In het proefschrift van C. Rademaker uit 1967 werd reeds gerefereerd aan deze studie van Vossius' denken over geschiedenis, die in 1963 als 'doctoral thesis' aan King's College in Cambridge tot stand kwam. Na dertig jaar is hij nu in boekvorm verschenen en kan iedereen van de bijgewerkte inhoud kennis nemen. Wickenden geeft eerst een overzicht van Vossius' leven, dat naar zijn opvatting vooral gedomineerd werd door diens behoefte aan status en eendracht. Opmerkelijk is dan ook voor wie de vele humanistenruzies kent hoe weinig hij felle polemieken heeft gevoerd en hoe hij erin slaagde in godsdienstige zaken met orthodoxen en vrijzinnigen op vriendelijke voet te staan. De auteur richt zich vervolgens op Vossius' historische produktie. Volgens hem moeten deze boeken alle als reactie op bepaalde ontwikkelingen in de wereld om Vossius heen worden beschouwd en hebben zij ondanks de schijn van het tegendeel geen dorre antiquarische opzet. Hij laat zien hoe dit vooral opgaat voor zijn kerkgeschiedenis die te maken had met de godsdienstige twisten van het moment. Ook Vossius' theoretische werken als de *Ars historica* vertonen deze praktische kant. Vossius was inderdaad geen origineel denker, maar iemand die samenvatte, systematiseerde en met een onafhankelijk oordeel keek. Hierna bespreekt Wickenden de verhouding tussen religie en filosofie bij Vossius en bij dit vraagstuk kunnen we eveneens waarnemen hoe eclecticisch hij te werk ging en hoe weinig leerstellig zijn geloof was. Vossius' definiëring van de geschiedenis was evenmin zuiver filosofisch, want hij liet oudere literaire opvattingen over geschiedschrijving erin meespelen. Eigenlijk dacht hij (in de visie van de auteur) te veel aan het schrijven van geschiedenis in plaats van aan het onderzoeksprobleem. Wickenden toont op heldere wijze aan hoe beperkt Vossius' benadering van de bronnen was, terwijl de bijbelse versie van het verleden onaantastbaar bleef. De traditie was ook beeldbepalend waar het Vossius' algemene kijk op de geschiedenis met een onveranderlijke menselijke natuur betrof. De auteur geeft verder een goede indruk hoe Vossius wat periodisering, politieke opvattingen, culturele en kerkgeschiedenis aangaat nauwelijks kennis had genomen van afwijkende visies op deze materie. Tenslotte wordt diens historische filosofie besproken waarbij het natuurlijk gaat om de plaats van de voorzienigheid in de geschiedenis